# نامەبوونی بوونگەرایی و لەدەستدانی سەنتەربوونی مرۆڤ.. کارزان ئەحمەد

**خوێندنەوەیەکی پۆست-هیومانیستی بۆ دەقی "بۆنی مرۆڤ"ی (سەران محەمەد).**

**بۆرایی:**

"بۆنی مرۆڤ" ناونیشانی شیعرێکی شاعیر سەران محەمەدە. ئەم دەقە ئەدەبییە لە ماڵپەری فەرهەنگی (دەنگەکان)دا بڵاوکراوەتەوە. ۹/ ۷/۲۰۲۰

ناوەڕۆکی سەرەکی ئەم شیعرە لەسەر چەمکی بوون، ناسنامەی مرۆڤ و پەیوەندی نێوان سروشت و مرۆڤ دەخوێنێتەوە، سەرەتای شیعرەکەی ئاوها دەست پێ دەکات:

لە گشت لایەکەوە بۆن دێ
بۆنی مرۆڤ
ئەو کاتانەی وەکو تەختەدار
سەرئاو دەکەوێ
شەپەل دەیبا و
لە کەنارەکا
جانەوەر…
لە دەوریا کەمدەبێ

بە گشتی شاعیر لەم دەقەدا بە زمانێکی قووڵ و سیمبۆڵی، سەرگەردانی و بەبایەخبوونی مرۆڤ لە جیهانی مادەرندا وێنا دەکات (کاتێک وەک تەختەدارێکی سەرئاوکەوتوو، بەدەست شەپۆلەکانەوە دەت و دەچەت) . هەروەها وەک شەواز؛ شاعیر توخمەکانی سروشت وگیانەوەران لە بەرامبەر مرۆڤدا بەکاردەهێنێت: وەک مەرووڵە، چیا و جانەوەر، مەڕ، کرمەلیقە…هەنگە ئەمە ئاماژەیەکی سیمبۆڵی بێت بۆ نیشاندانی بچووکیی مرۆڤ لە بەرامبەر گەورەیی و یاساکانی سروشتدا.

پێشەکی و چوارچێوەی مێژوویی:

شیعری کوردی لە دوای ڕاپەڕینی ۱۹۹۱ و بەتایبەت لە دەیەکانی دواییدا، گەڕانکارییەکی ڕیشەیی بەخۆیەوە بینی لە ڕووی ناوەڕۆک و فەرمەوە. دەقی "بۆنی مرۆڤ"یش بە هەمان شێوە کە لە تەممووزی ۲۰۲۰دا بڵاوکرایەوە، نوێنەرایەتی ئەو شەپۆلە ئەدەبییە دەکات کە لە بابەتە نەتەوەیی و نیشتمانییەکلاسیکییەکان دەردەچێت و

ووەدەکاتە کەشێ گەردوونی و مرۆیەکان. سەران محەمەد لەم دەقەدا، کەشێ "بوونی مرۆڤ" لە سەدەی بیست و یەکدا دەخاتە ژێر پرسیارەوە.

- بنیاتی سیمانتیکی (واتایی) و تەوەری فەلسەفی:
تەوەری سەرەکی شیعرەکە لە دەوری "نامۆبوونی مرۆڤ" و "پووچگەرایی" دەسوڕێتەوە.
-دوو جەمسەری ناسنامە و ماددە:
لە ناونیشانی دەقەکەی شاعیردا بۆن نەک تەنیا وەک دیاردەیەکی فیزیکی، بەڵکو وەک "شوێنپێی بوون" یان "شوێنەواری مادیی مرۆڤ" پێناسە دەکرێت. مرۆڤ لەم دەقەدا لە بکەرێکی چالاکەوە گۆڕاوە بۆ "پاشماوەیەکی بێندار" کە بە گەردووندا بڵاودەبێتەوە.
بۆ نموونە: وێناکردنی مرۆڤ وەک کەرەستەیەکی بگیان:
"ئەو کاتانەی وەکو تەختەدار / سەرئاو دەکەوێ"
ئەم دێڕە لوتکەی گوزارشتی فەلسەفەی بوونگەراییە. شاعیر لێرەدا چەمکی "ئیرادەی ئازاد"ی لە مرۆڤ دادەماڵێت. مرۆڤ شوبهێنراوە بۆ "تەختەدار"، واتە تەنکی بگیان و بەدەسەڵات کە توانای ئاڵاستەکردنی خۆی نییە، بەڵکو "شێپڵ" (هەما بۆ هەزێ دەرکییەکان، مەژوو، یان قەدەر)ێ کە دەیهێنێ و دەیبات.

- شیکاریی هەماکان و نیگارێ شیعرییەکان:
دەقەکە دەوڵەمەندە بە نیگاری سروشتی کە بە خزمەتی مانایەکی دژە-مرۆیی بکارهاتوون:
مرۆڤی سەرئاوکەوتوو ——> کەناراو —— > جانەوەر و مەرووڵە (بەدەسەڵاتی)…..(کەتایی)…. (سەرکەوتنی سروشت)
- تەمزی شێپڵ و کەنار: هەمان بۆ تێپەڕبوونی کات و زەمەن کە مرۆڤ بەرەو کەتاییەکی نادیار دەبەن. کەنار لێرەدا نەک وەک شوێنی ڕزگاربوون، بەڵکو وەک مەبەندی فەوتان و کەرتبوونی جەستەی مرۆڤ وێنا کراوە.
- جانەوەر و مەرووڵە: شاعیر لێرەدا هەرەمی دەسەڵاتی سروشت سەروژوور دەکات. لە فەلسەفەی کلاسیکدا مرۆڤ لە لوتکەی زیندەوەراندایە، بەڵام لەم شیعرەدا، مەرووڵەکان لەسەر "لوتکەی چیاکان"ەوەن و "گاڵتەیان بەو حەشاماتە دێ". ئەمە جارێکە لە سوکایەتیکردن بە لوتبەرزیی مرۆڤ.
- پێکهاتەی زمانەوانی و ڕیتمی دەقەکە:
لە ڕووی فۆرم و زمانەوە، دەقەکە چەند تایبەتمەندییەکی

ئەکادیمی هەیە:

- هەستەسازیی کورت: هەستەکان کورت و بەاوەن. ئەم کورتکردنەوەیە هاوتایە لەگەڵ تەکنیکانی دەروونیی مرۆڤی هاوچەرخ. زمانەکە زۆر گرنگی بە ڕازاندنەوەی ڕەوانبێژی نادات لە پێناو نیشاندانی ڕاستی تاکدا.
- یەتمی ناوەکی: ئاگەرچی شیعرەکە ئازادە و کێشی عەرووزی نییە، بەڵام دووبارەبوونەوەی وشەی "بەن" و پیتی "ش" و "م" یەتمێکی خەمۆک و هەمن بە دەقەکە دەبەخشن کە گونجاوە لەگەڵ کێشی مەرگدەستی و تەنهاماندا.

کێواتە دەکرێت بڵێین ئەم دەقە مانیفێستێکی ڕەخنەیی کورتە، بەڵام قووڵ دژ بەو جیهانەی کە مرۆڤی تێدا بووە بە کاڵا و ئیرادەی لە زەوتکراوە. شاعیر لە ڕێگەی نیشاندانی تەکنیکانی جێستەی مرۆڤ لە کەناراوەکان و گاتەجاڕی مەرووڵەکان پێی، هاوسەنگی هێز لە نێوان مرۆڤ و سروشتدا دەگەڕێت و هۆشداری دەدات لە مەرگی مەعنەوی و فیزیکی ڕێگەزی مرۆڤ. دەقەکە بە سەرکەوتووییەتی فەلسەفەی قورسی بوونگەرایی لە قاڵبێکی شیعریی چڕدا بەرجەستە بکات.

- لەم شیعرەدا شاعیر چەند توخمێکی نوێ و جیاواز لە ئەدەبیاتی کوردیدا بەکاردێنێت. داهێنانکان بریتین لە گۆڕینی چەمکی "بەن" بە تەنێکی فیزیکی، بەرامبەر پێچەوانەکردنەوەی پیرۆزیی چیاکان بە بەکارهێنانی مەرووڵە، هەروەها وێناکردنی مەرگ وەک گاتەجارییەکی ڕەش.
- لادانە مەدەرنەکان لە دەقی "بەنی مرۆڤ"دا: –

١- گۆڕینی "بەن" لە نەستالژیایەکی ڕەمانسییەوە بە "پاشماوەیەکی کیمیایی":

لە ئەدەبیاتی کوردیدا، "بەن" هەمیشە وەک هەمایەکی ڕەمانسی، نیشتمانی یان سۆزداری بەکارهاتووە (وەک: بەنی خاک، بەنی دایک، بەنی یار)، بەڵام شاعیر لێرەدا ئەم چەمکە سەروژوور دەکاتەوە:

لێرەدا شاعیر "بەن" لە مانا ڕەحیمەکەی دادەماڵێت و دەیکاتە بەڵگەیەکی مادیی قورس. بەن لێرەدا نیشانەی زێنی جێستەیە؛ تەکنەبوونی گەردیلەکانی مرۆڤ لەگەڵ ژینگەدا لە دوای مەرگ.

لە کاتێکدا لای شاعیرانی تر مرۆڤ "شوێنپێ" یان "مەژوو" جەدەهەیت، بەڵام لای سەران مرۆڤ تەنیا گاز و بەنکی بە بەست جەدەهەیت کە کێشکە داگیر دەکات (لە گشت لایەکەوە بەن دە).

٢- گۆڕینی پێگەی چیا لە "پارێزەر"ەوە بە "تەماشاکار":

چیا لە کەستیەمی شیعری کوردیدا هەمیشە هەمای شەش، پەناگە، پیرەزی و شکە بووە.
بەهام لەم شیعرەدا لوتکەی چیاکان دەبنە سکەیەک نەک بە بەرگری، بەکو بە "سەیرکردن و گاتەکردن". چیا چیتر پاپشتی مرۆڤ نیە، بەکو بووە بە جوگرافیایەکی بەلایەن و دوورەپەرز کە حەشاماتی مرۆڤی لەوە بچووک دەبینرێت.
ئەم دەستکاریەکی هادیکای کەدە کلتوریەکانی کوردیە؛ نەك بەمانای بەکەم تەماشاکردن، بەکو لە پەناو گونجانی پەیامی دەقەدا بە دامەزینی سیفەتی "پیرەزی و نیشتمانپەروەری" لە سروشت و نیشانەدانی هووە بە دەربەستیەکەی.
٣. (مایکڕۆ-کۆزمۆس (هەزی بچووك بۆامبار (مەگالەمانیا (هەزی گەورە:
شاعیرانی مەدەرن کاتەک باسی تەکشکانی مرۆڤ دەکەن، زەرجار هەزی گەورەی وەک (گەردوون، دەسەاتە فاشیستەکان) بەکاردەنن بە نیشاندانی ئەو تەکشکانە.
بەهام سەران محەمەد بچووکترین و بەدەسەاتترین زیندەوەر (مەروولە) هەدەبژێرێت بە ئاوەی لوتبەرزیی مرۆڤ بشکێنێت.
تراژیدیای دەقەکە لەوەدایە کە مرۆڤ بە دەست "شەپەل" و "جانەوەر"ەوە دەمرێت (کە ئەمانە مەرگی باون)، بەهام سوکایەتییە فەلسەفییەکە لە کەتایەکەدایە: مەروولەکان لەی دەنە پەکەنین. شاعیر لەرەدا هاوسەنگی هەز بە جەرەک دەگەێت کە مەروولە لەسەر چیاکانەوە وەک چاودەرەکی باها، سەیری گاەتەجای و مەرگی مرۆڤ دەکات.
٤- تەکنیکی زوومی هەمن
زەربەی شیعرە تراژیدیەکانی کورد غەمناکی، هاوار، یان گریانەکی تەدایە.
بەهام زمانی ئەم شیعرە بە شێوەیەکی سەرنجەاکەش "سارد". شاعیر وەک دەرهێنەرەکی فیلمی دەکیەمێنتاری، کامەراکەی داناوە و تەنیا دیمەنی تەختەدارەکی هزیو، کەناراوەک، جانەوەرەک و مەروولەیەک نیشان دەدات، بەبە ئاوەی بزەیی یان سزەی تەدا هەست پێبکرێت.
ئەم زمانە تەکنۆکراتی و باەایە، گوزارشت لە "پەست-هیومانیزم دەکات؛ جیهانەک کە مرۆڤ چیتر چەقەکەی نیە و مەرگ هیچ گرنگی و کاردانەوەی جیهانی دروست ناکات.
میتەدی بەراوردکاریی جیهانی دەری دەخات کە دەقی "بەنی مرۆڤ"، لە دەرەوەی بازنەی باوی ئەدەبیاتی کوردیدایە،

هاوتەریبە لەگەڵ قوتابخانە فەلسەفی و شیعرییە جیهانییەکانی دوای جەنگی جیهانی دووەم و سەدەی بیست و یەک.
دەتوانین دەڵێین سەرکی و کلیلییەکان لەم خانەدا دیاری بکەین:
١- دەڵێی یەکەم و دووەم: "لە گشت لایەکەوە بۆن دە / بۆنی مرۆڤ"
ئاستی زمانەوانی: شاعیر بە هێستێکی نادیار دەستپێدەکات: "بۆن دە". دیاری ناکات بۆنەکە لە کوێوە دێت. ئەم فەزای گشتاندنە وا دەکات "بۆنی مرۆڤ" ببێتە پێتایەکی گەردوونی کە هەموو شوێنێکی تێنیوە، وەکو کەرەنا.
لادانی مانایی "بۆن" لەرەدا وەک "پاشماوەی گازیی جەستە مامۆستای لەگەڵدا دەکرێت. مرۆڤ لەم دەڵێدا پیرەزی ڕۆحیی لەدەستداوە؛ ئەو چیتر بیر ناکاتەوە، بەڵکو تەنیا ژینگە پیس دەکات.
٢- دەڵێی سێیەم و چوارەم: "ئەو کاتانەی وەکو تەختەدار / سەرئاو دەکەوێ"
ئەمە فەلسەفەی بەتەنبوونەسەروختێک مرۆڤ دەبێتە "تەختەدار". ئەمە گەڕانی جەوهەری مرۆڤە بە کەرەستەیەکی خاو.
سەربەخۆیی فەرم: لە کاتێکدا شاعیرانی وەک ڕامبۆ لە شیعری "کەشتیی مەست"دا، کەشتی و تەختەدار وەک هەمایەک بۆ گەشتی ئازادانەی ڕۆحی مرۆڤ بەکاردێنن، لای سەران تەختەدار هەمایە بۆ "جەستەیەکی بێگیان و مردوو" کە کەنتەڵی لەدەستداوە.
٣- دەڵێی: "مەرووڵەکان… گاڵتەیان بەو حەشاماتە دێ"
تەوزمی ئایرانی: وەک لە بەشی پێشوودا ئاماژەم پێدا، مەرووڵە لەرەدا دەبێتە "بکەری ڕەخنەیی". لوتکەی چیا کە بەرزترین خاڵی جوگرافییە، دەدرێتە مەرووڵە، نزمترین خاڵیش (کەناراو) دەدرێتە مرۆڤ. ئەم شێوە فەرمالیستییە لە دابەشکردنی پێگەی زیندەوەراندا، بنەمای باوی ئەدەبی کوردی تێکدەشکێنێت.

- بەراوردی ئاستی شیعرەکە لەگەڵ شیعری جیهانیدا:
بە دیاریکردنی بەهای ئەدەبیی ئەم دەقە لە ئاستی شیعری جیهانییدا، دەکرێت بەراوردی بکەین بە دوو تەوزمی جیهانیی هاوچەرخ:
- بەراورد لەگەڵ فەلسەفەی "مەرگی مرۆڤ"ی میشێل فوکۆ:
فەیلەسوفی فەڕەنسی میشێل فوکۆ لە کۆتایی کتێبی "وشەکان و

شتەکان"دا دەڵێت: "مرۆڤ وەک وێنەیەکی کێشراوی سەر خەڵی کەنار دەریا وایە، کە شەپۆلێك دێت و دەیسڕێتەوە".
ئاستی لێك نزیکی: شیعری "بەنی مرۆڤ" وەرگێڕانێکی شیعریی ئەم چەمکە فەلسەفییە جیهانییەیە. کاتێک شاعیر دەڵێت "شەپۆل دێیبا و لە کەنارەکا..."، ئەک ئاماژەیە بۆ مەرگە فیزیکی و فەلسەفییەی مرۆڤ کە فۆکەی باسی دەکات. شیعرەکە لەم ڕووەوە لە دۆقێکی لەکاری دەردەچێت و دەبێتە دۆقێکی پێست-مەدەرنی جیهانی.

- بەراورد لەگەڵ شیعری "گەتفرەد بەن – ی ئەمانی:
گەتفرەد بەن (شاعیر و پزیشکی ئەمانی) بەوە ناسراوە کە لە کەمەڵە شیعری "گەڕستان" (Morgue)دا، مرۆڤی وەک گۆشت و ماددەیەکی کیمیایی شیکاریکردووە، بەبێ بەکارهێنانی سۆز.
ئاستی هاوشێوەیی: زمانی ساردی ئەم شیعرە لە وێناکردنی "بەنی مرۆڤ" و "تەختەدار"، زۆر نزیکە لە ساردبوونی پزیشکیی گەتفرەد بەن. شیعرەکە نایەوێت سەرنجی خوێنەر بۆ "ئازار" ڕابکێشێت، بەڵکو دەیەوێت سەرنجی بۆ "ڕاستییە بایەلۆژییەکە" ڕابکێشێت.
کەواتە ئەم شیعرە لە تەرازووی ئەدەبیاتی جیهانیدا لە ڕووی فەرمەوە: کورت و چڕ، هاوشێوەی شیعری (ئیماجیزم/وێنایی ئەمریکی) و کورتە شیعری مەدەرنی ئەوروپییە کە پشت بە یەک وێنەی گرنگ دەبەستێت.

- هەرچی لە ڕووی ناوەڕۆکەوەیە: دۆقەکە لە ڕێزبەندی پێشەوەی ئەو ئەدەبیاتە جیهانییەیە کە پێی دەوترێت "ئەدەبیاتی پێست-هیومانیزم". گەورەیی شیعرەکە لەوەدایە کە توانیوێتی "کەدەکلتوریەکانی کورد" (چیا وەک هاوەڵ، بەن وەک نستالژیا) بە تەواوی تێکبشکێنێت و زمانێک بەکاربهێنێت کە خوێنەرێکی لەندەنی، پاریسی یان تێکیایی بە هەمان شێوەی خوێنەرێکی کوردی لەی تێبگات و پێی تووڕە یان سەرسام بێت.

- لادانە نۆکان لای شاعیر: لە شیعری کلاسیک و تەنانەت نوێی کوردیدا، مەرگی مرۆڤ هەمیشە بە شکۆوە وێنا دەکرێت (کفن، گەڕستان، گریان یان پرسە). لادانی شاعیر لەردا لەوەدایە کە مەرگی مرۆڤ دەباتەوە سەر بنەمایەکی تەواو "بایەلۆژی و سروشتیی"؛ جەستەی مرۆڤ پیرەز نابینرێت، بەڵکو تەنیا خەراکێکی ئامادەکراوە بۆ کرم وجانەوەرەکان، هەروەها شاعیر وشەی "مرۆڤکان" یان "تاکەکان" بەکارناهێنێت، بەڵکو وشەی "حەشامات" بەکاردەهێنێت. حەشامات واتە کەمەڵەکی زۆر و شەواو لە خەڵک کە هیچ تایبەتمەندی و بەهایەکی تاکەکەسییان پێ

نەدراوە. ئەم وشەیە نزیك لە كەتوار، پیرەزیی لە مرۆڤی هاوچەرخ دادەماڵێت و وەك تەنك بۆكاری دەهێنێت .

- لە خوارەوە (كەناراوەكە) پارادۆكسێكی وێنەیی بەهێز، وێنەی مرۆڤ "تەختەدار ئاسا"، بەدەستەوە، گۆنیو و كەرتبوو بە دەست شەپۆل و جانەوەرانەوە.
- لە سەرەوە (لوتكەی چیا): وێنەی مرووڵەكان، ڕەكخراو، بەهێز، چاودێر و پێكەنین بە لوتبەرزیی مرۆڤ.

ئەم دوو وێنە دژبەیەكە، بە تەواوی هاوسەنگییەوە باوەكانی ناو شیعری كوردی سەراوژوور دەكەنەوە و دەقەكە دەگەیەنێتە ئاستی فەلسەفەی هاوچەرخی جیهانی.

- دیارنەمانی بكەر: شاعیر ناڵێت "مرۆڤەكان بەنیان دەت" یان "من بەن دەكەم". لادانی گەورە لێرەدا ئەوەیە كە "بەنەكە" خەی بووە بە بكەرێكی سەربەخۆ. كاتێك شتێكی نا-مادی(بەن) جێگەی واقیع دەگرێتەوە. لە شیعری كوردیدا هەمیشە بینین یان بیستن ڕەگەزی سەرەكی بوون، بەڵام سەران كایەی "بەنكردن" دەكاتە چەقی هاوچەرخبوون.

-هەروەها لە كەپلەی: "ئەو كاتانەی وەكو تەختەدار" ئاماژەی سەیناوەی جێندەر و تەمەن هەیە، لەم شیعرەدا نە "ژن" هەیە، نە "پیاو"، نە "منداڵ" و نە "پیر". لادانی شاعیر لێرەدا لەوەدایە كە مرۆڤایەتی ڕووت دەكاتەوە لە هەموو ناسنامەیەكی كلتوری و جێندەری. مرۆڤ بووە بە گشتێكی یەككرتوو، كە تەنیا لە یەك شتدا یەكدەگرنەوە، ئەویش فەوتانە.

- لە كەپلەی: "شەپۆل دەیبا" كورتكردنەوەی كات تێبینی دەكەین، بەجۆرێك پیتی "و" لە كەتایی دەڕەكەدا پچڕانكی زەمەنی دروست دەكات. لە نەوان "بردنی شەپۆلەكە" و گەیشتن بە "كەنارەكە"، شاعیر ڕووداوە ناوكییەكان دەستنێتەوە. ئەمە پێت دەڵێت مەڕووی ژیانی مرۆڤ گرنگ نییە؛ گرنگ تەنیا خاڵی سەرەتا و خاڵی كۆتاییە.

هەروەها كەپلەی"مرووڵەكان لە دوورەوە"ئاماژە بەوە دەكات مرووڵە كە بەوە ناسراوەو چاوی زەر لاوازە و تەنیا شتە نزیكەكان دەبینێت، بەڵام لێرەدا زەر دوور دەبینیت. داهێنانی وێنەیی شاعیر لێرەدا لەوەدایە كە تایبەتمەندییە بایەلۆژییەكەی مرووڵە پێچەوانە دەكاتەوە؛ مرووڵە لێرەدا "لە دوورەوە" و لەسەر لوتكەی چیاكانەوە دەبینێت. ئەمە دەقەكە دەباتە كایەی سوریالیزم یان واقیعی سیحراوی، كە تێیدا یاساكانی زانست و كلتور تێكدەشكێن.

- هەكاری جیاوازیی ئەم شیعرە لەگەڵ شاعیرانی تردا:

بۆ ئەوەی بزانین شاعیر لەم شیعرەدا چی نوێی کردووە کە شاعیرانی تر نەیانکردووە، دەبێت سەیری ئەم سێ خاڵە بکەین:

- دژە-گەردانەوە: شاعیرانی کورد تەنانەت لە کورتە شیعریشدا حەزیان بە گەردانەوەی چیرۆک هەیە (چیرۆکی شەهیدێک، ئاشقێک، یان نیشتمان). ئەم شیعرە بە تەواوی دژە-چیرۆکە؛ هیچ هووداوێکی تێدا نییە، تەنیا دەخێکان نیشان دەدات.
- پۆست-ئەنتڕۆپۆسێنتریزم (Post-Anthropocentrism): لە تەواوی مەڕووی ئەدەبی کوردیدا، مرۆڤ "سەنتەری گەردوون"ە؛ ئەگەر بگەڕێیدا دەگەڕی، ئەگەر هاوار بکات چیا دەیەتەوە. ئەم شیعرە دۆقێکی دەگمەنە کە تێیدا مرۆڤ سەنتەر نییە، بەڵکو تەنیا پاشماوەیەکی فڕێدراوە و جیهان بەبێ ئەویش بەردەوامە.
- ئابووریی زمان: بەکارهێنانی کەمترین وشە بۆ گەیاندنی قووڵترین چەمکی فەلسەفی. هیچ وشەیەکی زێدە، پاشگر، یان وەسفێکی زیادە لە دۆقەکەدا نییە. ئەم مەدلە لە هووتکردنەوەی زمان لە غەزەل و سەز، بازدانێکی گەورەیە لە ئەدەبیاتی هاوچەرخدا.
- بەراوردی ئاستی فەلسەفیی شیعرەکە لەگەڵ ئەدەبیاتی جیهانیدا:

ئەم شیعرە لە هووی ئاستی هاوچەرخیەوە دەکرێت بخرێتە پاڵ گەورەترین دۆقە فەلسەفی و شیعرییەکانی جیهان بەهەی ئەم خاڵانەوە:

- هەندی بەراوردکاری: شیعری "بۆنی مرۆڤ" هاوشێوەی ئەدەبیاتی جیهانی (فرانس کافکا و ساموێل بکێت)

تیایدا شوناسی زیندەوەران (مەرووڵ) باڵادەستە و پێگەی مرۆ بچووک دەکاتەوە. لای کافکا لە هەمانی "مەسخ"دا، مرۆڤ دەبێتە جانەوەر بێ نیشاندانی پووچێتی. سەران مەرووڵەکە ناکاتە مرۆڤ، بەڵکو مەرووڵەکە لە مرۆڤ بەرزتر دەکاتەوە.

- چەمکی چاوەڕوانی: مرۆڤ هیچ چاوەڕوانییەکی نییە و تەنیا شێپەل دەیبات. لای بکێت لە شانۆیی "لە چاوەڕوانی گودۆدا"، مرۆڤەکان هەشتا چاوەڕوانن؛ بەڵام لای سەران قەناغی چاوەڕوانی کۆتایی هاتووە و مرۆڤەکە کۆتایی هاتووە.

لێرەدا شاعیر نێک تەنیا وێنەی نوێی داهێناوە، بەڵکو ئێرکی زمانی شیعریی گۆڕیوە؛ لە زمانێکەوە کە لاواندنەوە و شانازی دەگەڵ بە زمانێک کە وێک چەقە واقیعەکە دەشوێنێت و مرۆڤ لەو خوونە خەبەردەکاتەوە کە ئایا ئەو گرنگترین بوونەوەری گەردوونەو خاوەنی بەهای هاستقینەی خەیەتی؟

- وێنەی شیعرییەکانی تر:

١- وێنەی "ژووری نووستنی کەشکی پێ دەشێردران"

شاعیر کتوپڕ واقیعەکە دەگۆڕێت بۆ تەکنیکێک لە مۆژوو و دەستکەوتات. لێرەدا باسی "کەشک" دەکات. لە ڕوانگەی بەخنەی سیاسییەوە، ئەم دەقە ئاماژەیە بۆ چۆسانەوە؛ جەستەی ئافرەت بەدەستهێنانی کە لە کێنارەوکان تێکدەشکێن، لە ڕاستیدا پێشتر لە "ژووری نووستنی کەشکەکاندا" وەک کاڵایان کێلە سوکایەتییان پێکراوە و بە جەستەی ئافرەن کەشکەکان پاك کراونەتەوە.

جیاوازییەکە لەگەڵ شاعیرانی ترئاویەی شاعیرانی تر کاتێک باسی ستەمکاری دەکەن، باسی زیندان یان ئێشکەنجە دەکەن، بەڵام سێران "ژووری نووستنی کەشک" دەکاتە شوێنی سێنەوەی بەهای مرۆڤ. ئەم هەمایەکە بۆ "ئیرەتیکای دەستهات" کە تێیدا دەستهاتداران لە شوێنی حەوانەوەی خێیاندا بۆ چارنووسی حەشامات پێدەکەنن.

٢- وێنەی "هەر دەکەزی ئاگرە"

وێنەیەکی توندوتیژ و کاریگەرە. شاعیر سروشت بە جوانی نیشان نادات، بەڵکو دەکەکان بریندارکەرن و کەم و خوێن بەربوون دروست دەکەن. ئەم وێنەیەکی تەواو ناچەکنە لە ئادەبیاتی کوردیدا. سروشت لێرەدا تووشی شڕپەنجە یان داڕزین بووە بەهەی کەشکانی مرۆڤەوە.

لێرەدا جیاوازییەکە لەگەڵ شاعیرانی تر ئاویە؛ لە کاتێکدا شاعیرانی مەدێرن باسی گوڵ و باخچە دەکەن، ئەم دەقە دەچێتە ناو وردەکاریی وێنای نەشتەرگەریی ئاساوە، بەوەی درەختەکان دەکەزی دەگرن چونکە خاکەکە ژەهراوی بووە بە نادادیی.

٣- وێنەی "کەس ناتوانێ لەسایەیان ستار بگرێ"

"سایە" لە کلتووری کوردیدا هەمیشە شوێنی حەوانەوە و پاراستنە (سایەی نیشتمان، سایەی باوک). شاعیر لێرەدا چەمکی سەبەر و سایە دەکاتە شوێنی "سەرگەردانی و بەمتمانەیی". سایەی کەشکەکان یان سایەی ئاو درەختانەی دەکەزی دەگرن و چیتر مرۆڤ ناپارێزن، بەڵکو دەبنە مەتەکەیەک کە "ستارگرتن" لەسایەیاندا مەحاڵە.

لێرەدا جیاوازی لەگەڵ شیعری تردا ئاویە: ئەم گوزارشتە لە "پێچەوانەکردنەوەی شوێن"، لای شاعیرانی تر مرۆڤ لە کاتایدا لە شوێنێک ستار دەگرێت (تەنانەت ئاگر گەیش بێت)، بەڵام لای شاعیر هیچ پاشت و پەناگەیەک لەم گەردوونەدا نەماوە بێتە جێگەی دڵنیایی.

- هاوتەریب لەگەڵ کارەکانی (چارلز بۆدلێر): لە کۆمەڵە شیعری "گوڵەکانی خراپە"دا بۆدلێر باسی چۆنیەتی گۆنیبوونی جوانی و شارستانیتی دەکات. وێنەی "دەکەزیینەکە"، لای سەرانیش هاوتایە لەگەڵ گوڵە ژەهراویەکان کە تێیدا سروشت بووە بە گۆستانکی گۆڕ.

هاوتەریب لەگەڵ دیدی پووچێتی لای(فرێید و لاکان): وێنەی شوشتنی کشکەکان ئاماژەیە بۆ ئەو "شوێنەوارە دەروونییانە کە دەسەڵات لەسەر جەستەی مرۆڤ جێی دەهێڵێت. لێرەدا شیعرەکە دەبێتە ڕەخنەیەکی سیاسیی پەست-مۆدێرن کە تێیدا پەکهاتەی کشکەکان لەسەر سوکایەتیکردن بە مرۆڤ ڕاوەستاون.

ئەم بەشە نیشانی دەدات کە تراژیدیای مرۆڤ لای شاعیر تەنیا مەرگەکەی کتوپڕ نییە لە دەریادا، بەڵکو دەرئەنجامی مەژوویەکی درێژی ستەمکاریی کشکەکان و گۆنیبوونی ژینگەکەیە، کە وایکردووە لە هیچ شوێنکدا ستار نەگیرێت و ئارامیی نەمێنێت.

لەکاتێکدا لای شاعیرانی تر، مەرووڵە هەمایەک بووە بە "کارکردنی بەردەوام" یان "بەدەستهاتی و ژێر پێ" (وەک لای گەران و بکەس)هەیە. بەڵام سەران یەکەم شاعیرە مەرووڵە دەکاتە "فیلەسوفی چاودێر" کە لە سەرەوە سێیری مرۆڤ دەکات. ئەم جۆرەکە لە مۆدێرنیزم کە تیایدا مرۆڤ پێگەی سەنتەریی خۆی لە دەست دەدات و زیندەوەرکی بچووک دەبێتە داوەر بەسەریەوە.

بەمجۆرەو ئاگەر سێیری پەکهاتەی دەڵەکانی کۆتایی بکەین، دەبینین ستەکان زۆر کورت دەبنەوە و کتوپڕ شیعرەکە کۆتایی دێت، بەبێ ئەوەی هیچ دەڵەکی زیادە یان ئەنجامگیرییەک بدا بەدەستەوە لەهەموو جیهک (لەبری ژیان تەنیا بیستنی سەدای مەرگە).

ئەم پچڕانە کتوپڕە هاوشێوەی تەکنیکی نوێیە لە شیعری جیهانیدا، کە تێیدا خوێنەر لە ناو دەخی شک و بێدەنگیدا جێدەهێڵرێت.

- گۆڕینی چەمکی "شکە" بۆ "حەشامات":

لە کۆتایدا شاعیر وشەی "حەشامات" بەکاردەهێنێت لەجیاتی وشەگەلێکی وەک "گەل"، "نیشتمان"، یان "کۆمەڵگە" کە هەمایە بۆ تەکەبوون و بەسەربەریی سەسیەلۆژی و کۆمبوونەوەی بەهای مرۆڤکان.

ئەمەش دژایەتیکردنی ئەو هوانگە نەمانسییەیە کە مرۆڤ بە پیرۆز نیشان دەدات. شاعیر لە کۆتایی دەقەکەیدا پەمان دەێت

کە کەشی مرۆڤی هاوچەرخ ئاوێنەی ناسنامەی خودی خۆی لەدەستداوە و بووە بە ژمارەیەکی بەبایەخ لە ناو حەشاماتێکدا کە تەنیا شایانی ئاوێنە لە دوورەوە سەیری بکرێت و گاڵتەی پێبکرێت.
ئەم جۆرە کەتایی هەنانە سارد و ئایرۆنییە زۆر نزیکە لە کەتایی شیعرکانی شاعیری پێشەندی ڤیسلاڤا شیمبۆرسکا، شیمبۆرسکا لە زۆربەی شیعرکانیدا وەک شیعری "ستایشکردنی دەستایەتی مرۆڤ لەگەڵ ئاژەڵاندا" باس لەوە دەکات کە سروشت و زیندەوەرکان چەن بە بەدەنگی و بە ساردی تەماشای مرۆڤووی خۆناوی و پڕ لە لوتبەرزیی مرۆڤ دەکەن. سەران بەم کەتاییە، دەقەکەی دەگەیەنێتە هەمان ئاستی ڕەخنەی قووڵی فەلسەفی لە ڕەگەزی مرۆڤ. ئەمانەش چەند ئاماژەیەکی ڕاگوزەری تەرن سەبارەت وەنەی شیعرییەکانی دەقەکە:
١- وەنەی "سەرئاو کەوتن" وەک جۆگەڵەکەی فیزیکی: ئۆگەر سەرنج بدەینە وشەی "سەرئاو"، شاعیر لادانێکی قووڵی لە چەمکی جوگرافیادا کردووە: لە ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردیدا، جۆگای مرۆڤ هەمیشە "خاک" یان "قوڵ" (وەک هەمایەک بە خاکی نیشتمان یان دروستبوونی مرۆڤ لە خۆ). شاعیر لێرەدا مرۆڤ لە خاک دادەماڵێت و دەیخاتە ناو "ئاو"ەوە. ئاو لێرەدا هەمای پاکبوونەوە نییە، بەڵکو هەمای سەرگەردانی و نەبوونی بنەمایە. مرۆڤ کە سەر ئاو دەکەوێت، هیچ پاشتێکی نییە و کەشی فیزیکی خۆی لەدەست دەدات. شاعیرانی تر کاتێک باسی ئاوارەیی دەکەن، باسی بیابان یان ڕۆگای شاخ دەکەن، بەڵام سەران مرۆڤ دەکاتە تەنکی سەرئاوکەوتووی بە جۆگە. ئەمە دەربەی چەمکی "شۆکی مۆدێرنە"یە لە شیعردا، کاتێک مرۆڤ لە خاک و ڕۆگ و ناسنامەی خۆی دادەبڕێت.
٢- وەنەی "کەنار" وەک بنبەستی مرۆڤویی:
لەم شیعرەدا وشەی "کەنار" ڕەهەندێکی فەلسەفی گرنگی هەیە: بەوەی کەناراو لە هەشیاریی مرۆڤدا هەمیشە شوێنی ڕزگاربوونە (گەیشتنی کەشتیی نووح بە کەنار، یان گەیشتنی کۆچبەران بە وشکانی). شاعیر ئەم کەدە کلتوریەی دەشوێنێت. کەنار لای ئاو شوێنی ڕزگاربوون نییە، بەڵکو "بنبەست و داپەسینی جەستەیە"، شوێنێکە کە تێیدا ووداوە ناخۆشکان دەست پێدەکەن.
ئەم گۆڕینی فەزای ڕزگاریبە بە فەزای فەوتان . لە کاتێکدا لای شاعیرانی تر کەنار هیوایە، بەڵام لای سەران کەنار دوا وەستگەی تێکشکانی کەرامەتی مرۆڤە، پێش ئاوەی سروشت تەواو زاڵ بێت بەسەریدا.

٣- تەکنیکی "بەدەنگیی گەردوون":
ئاگەر تەواوی شیعرەکە بخوێنیتەوە، تەبیەنی دەکەین هیچ دەنگێک لەم شیعرەدا نییە. شیعرەکە تەواو بەدەنگە. نە هاواری مرۆڤ خنکاوەکەی تەدایە، نە دەنگی شەپۆلەکان و نە دەنگی سروشت. تەنانەت پەکەنین یان گاتەجاری کتوپڕیش بە بەدەنگی ناوەدات.
ئەمە لە کاتێکایە شیعری مەدەرنی کوردی زەرجار پڕە لە دەنگ، هاوار، ئۆف و نالین. داهێنانی ئەم دۆقە لەوەدایە کە "فەزایەکی بەدەنگ" دروست دەکات. ئەم بەدەنگییە نیشانەی بە دەربەستی جیهانە، کاتێک مرۆڤ دەمرێت و تێکدەشکێت، بەدەنگی کۆتایی پێ دەهێنێت، ئەمەش لوتکەی نامۆبوونی مرۆڤ پیشان دەدات.

- سەینەوەی جەناوی من:

لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، جەناوی "من" (بکەری شاعیر) چەق و بزوێنەری سەرەکی دۆقە؛ "من" دەبینم، "من" دەناڵێنم، و "من" هەڵوەست وەردەگرم. لادانی گەورە لەردا، دامالینی تەواوی دۆقەکەیە لەم جەناوە، بەجۆرێك:
کاتێك جەناوی "من" دەسەدرێتەوە، خودی شاعیر لە ناو دۆقەکەدا نامێنێت. ئەو چیتر شایەدحاڵەکی ئامادە یان نووسەرەکی خەمبار نییە، بەڵکو دەبێتە داهێنەری وێنە شیعرییەکان. ئەمە وادەکات خوێنەر هەست نەکات کە کەسێک هەیە دیاوەت "وانەی ئەخلاقی" یان "سەزداری" دابەدات، بەڵکو خوێنەر خۆی دەبێتە کارای ناو دۆق.
لەو شیعرانەی کە جەناوی "من" تێیدا زاڵە، شاعیر کەنتڕۆڵی مانا دەکات و بە خوێنەر دەڵێت چۆن بیربکاتەوە. بەڵام لەم دۆقەدا، بەهەی غیابی "من"ەوە، دەسەڵاتی لەکەدانەوە بە تەواوی دەدرێتە دەست خوێنەر. خوێنەر خۆی لە بەردەم فەزایەکی چەندا دەبینێتەوە و ناچار دەبێت خۆی پێوەندی نێوان توخمەکان (ئاو، کەنار، باخادەستی سروشت) بدۆزێتەوە. بە نموونە ئاگەر شاعیر بیگوتایە "من بەنی مرۆڤ دەکەم" یان "من تەختەدارەکە دەبینم"، تراژیدیاکە دەبووە ئەزموونکی تاکەکەسی و لەکاڵی شاعیر خۆی. بەڵام لابردنی جەناوەکە و بکارهێنانی هستەی نادیار "لە گشت لایەکەوە بەن دە"، وادەکات بابەتەکە لە کەشێکی شەخسییەوە ببێتە کەشێکی بوونگرایی گەردوونی کە پێوەندی بە تەواوی ئاگەزی مرۆڤەوە هەیە لە هەر شوێنکی ئەم جیهانەدا بن.

وەك زانراوە؛ جەناوی "من" هەمیشە هاوگری سەز، بیرەوەری و نەستالژیایە. سەیناوەی ئەم جەناوە لای سەران هاوتەریبە لەگەڵ قوتابخانەی پەست-مەدەرنیزم، کە تەیدا مرۆڤ چیتر چەق و سەنتەری گەردوون نییە. زمانەکە دەبێتە زمانێکی ناڕاستەوخۆ کە تەیدا سروشت و کەرستەکان خۆیان قسە دەکەن، نەک مرۆڤ.
تەکنیکێکی تری شاعیر ئاوێزە پەکهاتەی "زەمەن" و "شوێن" لە هەشیاریی مرۆڤدا تەکدەدات، نەک لە ڕووگەی وەسفەوە، بەڵکو لە ڕووگەی هەڵکاریی فیزیکیی دەقەکەوە.
لە شیعری کلاسیک و مەدەرندا، زەمەن هەڵکی تەریبە کە بەرەو پێشەوە دەچێت (ڕابردوو، ئێستا، داهاتوو). بەڵام لەم دەقەدا، شاعیر جۆرێک لە کات بەکاردێنێت کە پێی دەوترێت "کاتی بەستوو" یان وەرانبوو.
بە نموونە دەقەکە بە دەستپێکی "لە گشت لایەکەوە" کاتەکە ون دەبێت. هیچ ئاماژەیەکی کاتی تێدا نییە (نە دوێنێ، نە ئەمڕۆ، نە سبەی). کات کورتکراوەتەوە بە تەنیا یەک چرکەساتی هەمیشەیی کە تێیدا ژین لە دەرەوەی مێژووەدا ڕووەدات.
ئەم هاوتەریبە لەگەڵ چەمکی "کاتی مەرگ" لای فەیلەسوفی فەڕەنسی مەریس بلانشۆ. ئەو پێی وایە مەرگ کات ناهێڵێت؛ مرۆڤ کاتێک دەمرێت، دەکەوێتە دەرەوەی زەمەنی مێژوویی‌یەوە. شاعیر لەرەدا کاتی مێژوویی کوردی (کە هەمیشە کاتی خەبات یان چاوەڕوانییە) دەگەڵێت بە کاتێکی فەلسەفیی چەقبەستوو کە هیچ جووڵەیەکی تێدا نییە.
وشەای ئاوەی شوێن لەرەدا "کەنار" کە پێشتر باسمان کرد، دەبێتە هەڵکێکی نەرێنی. تەنکەکان (جەستەی مرۆڤ) لەم جوگرافیایەدا بە شوێنێکی ئاسایی لەسەر ئاو دەکەون و ڕادەکشێن، لە کاتێکدا زیندەوەرکانی تر بە شێوەیەکی ستوونی لەسەر بەرزایەکاندا وەستاون. لەم تەکچوونی ئاستەی شوێنە لە دەقەکەدا جێگای مرۆڤ شوێنکی جوگرافیی دیاریکراو نییە، بەڵکو فەزایەکی شلەق و داماوە کە تێیدا سنووری نێوان وشکانی و دەریا، بەرز و نزم بە تەواوی تێکەڵ دەبێت.
بەمجۆرەو لەم دەقەدا "ئێنتەڕپێی زمانی" ڕووەدات کە زمان خۆی لەک هەڵوەشێت بە ئاوەی هاوتای واقیعە داڕزاوەکە بێت.
شیعرەکە لە ڕووی پێکهاتەی ڕستەسازییەوە بەرەو داڕزان دەچێت. دەڵێی یەکەم کەمک درێژە، بەڵام هەرچی بەرەو کۆتایی دەچێت ڕستەکان کورتتر، پچڕاوتر و توندتر.
ئاوها شاعیر ڕێگا نادات زمانەکەی ڕێکخراو و پاراو بێت. ئەو

ستەکان دەپچڕێنێت چونکە جەستەی مرۆڤکەش پچڕاوە. ئەم هاوتاییە لە نێوان داڕزانی جەستە و داڕزانی ستەسازیی شیعرکەدا، بەرزترین ئاستی تەکنیکی مەدەرنیە کە تێیدا فەرمی شیعرکە خەی دەبێتە دەنگدانەوەی ناوەکی فەلسەفیەکەی.

لێرەدا شیعر چیتر وەک پەیامێکی ئەخلاقی سەیر ناکرێت، بەکو وەک نەخشەیەکی فیزیکی و فەزایی سەیر دەکرێت کە تێیدا مرۆڤی هاوچەرخ شوێن و کاتی خەی تێدا ونکردووە.

- بەکارهێنانی "ئامرازی کاتیی نادیار" لە دێی: "ئێو کاتانەی وەکو تەختەدار..."

لەم دێڕەدا، بەکارهێنانی دەستەواژەی "ئێو کاتانەی" جگەی سەرنجی قووڵ، بەجۆرێك شاعیر بەکارهێنانی کاتی دیاریکراو (کاتی خنکان، کاتی مردن یان کاتی ئێستا) دەتەدکاتەوە. "ئێو کاتانەی" ئامرازێکی کاتیی نادیار و دووبارەبووەوەیە. شاعیر بەم دەستەواژەیە پەمان دەێت کە تەکشکان و گەانی مرۆڤ بە تەنکی بگیان، هووداوێکی مێژوویی یەکجارەکی نییە، کە لە کاتێکی دیاریکراودا هووبدات و تەواو بێت. بەکو ئەمە دەخکەی بەردەوام و گەردوونییە کە هەمیشە و لە هەموو چرکەساتەکدا هووددەداتەوە. ئەم تەکنیکە؛ کاتەکە لە سنووری دەقێکی لەکاڵی کوردی دەردەکات و دەیکاتە زمانێکی گەردوونی هاوشێوەی شیعری هاوچەرخی ئەوروپی، کە تێیدا کارساتەکان بە شێوەیەکی بەدەنگ و بەردەوام و بە ناو بەەوە دەچن.

هەروەها شاعیر وەنەی "لە گشت لایەکەوە" وەک سەینەوەی چەق بەکاردەهێنێت، کە تەواوی پێکهاتەی شیعری کلاسیک تێکدەکەنێت، زەربەی دەقە شیعرییەکان چەقێکی دیاریکراویان هەیە (من لێرەم، نیشتمان لەوێیە، یار لەم شوێنەیە). بەام دەێی یەکەمی ئەم شیعرە "لە گشت لایەکەوە"، هەموو جەرە چەقگرایەیەک دەتەدکاتەوە.

لە وانگەی دەخنەی پەست-مەدەرنەوە، ئەمە پەی دەوترێت "سەینەوەی سەنتەر". کاتێک دیاردەیەک وەك(بەنی داڕزانی مرۆڤ) لە گشت لایەکەوە بێت، واتە هیچ شوێنکی ئارام یان دەرچەیەك نییە کە مرۆڤ بتوانێت لەی ڕابکات. ئەم دەستپێکە وا دەکات تەواوی دەقەکە لە ووی فەرمەوە وەک بازنەیەکی داخراو کاربکات کە خوێنەر لە هەر لایەکەوە سەیری بکات، خەی لە ناوەاستی کارساتەکەدا دەبینێتەوە. شاعیر لێرەدا سەرکەوتووبووە لەوەی کە بە کەمترین ئامرازی دەزمانی، قووترین دەڕاوکەی بوونی هاوچەرخ بگەیەنێت.

ئەم هەوانگە هەنزمانی و پێکهاتەیی نیشانی دەدات کە چۆن شاعیر بە هەشیارییەوە "هەنزمانی کوردی" بەکارهێناوە بۆ خزمەتکردنی فەلسەفەی دەقەکە.
هەروەها لەم دەقەدا میتافۆری "سروشت وەک چاودێرێکی سارد" تێبینی دەکرێت، لای شاعیرانی کلاسیک، سروشت یان هاوسۆزە لەگەڵ مرۆڤدا یان دوژمنێتی، بەڵام لای سەران، سروشت تەنیا "تەماشاکارە".
لەردا مەرگی مرۆڤ هیچ گۆڕانکارییەک لە سیستمی گەردووندا دروست ناکات؛ نە باران دەبارێت، نە هەوبارەکە دەوەستێت. ئەم بۆچوونەی سروشت میتافۆرە بە جیهانی پۆست-مۆدێرن، کاتێک مرۆڤ درک بەوە دەکات کە تەنیا کەرستەیەکی بچووکە لە ناو سیستمێکی گەورەی بەدەنگدا کە گوێ بە هاوارەکانی نادات.

- ئەنجام :

١- دامەزراندنی سیفەتی "پیرۆزی، نیشتمانپەروەری و پەناگەبوون" لە توخمە سروشتییەکان (وەک چیا و کەناراو). شاعیر جۆگەیەکی تونڵی فەلسەفی لە بەهای جۆگاکاندا دەکات و سروشت لە هاوسۆزێکی مرۆیەوە دەگۆڕێت بە تەماشاچییەکی سارد و بە دەربەست لە هەمبەر کارەساتی مرۆڤدا.
٢- سەنەوەی سنتراڵبوونی مرۆڤ: دەقەکە وەک مانیفێستۆیەکی ئادیکاڵی پۆست-مۆدێرن دەخوێندرێتەوە. لە ڕێگەی سەنەوەی تەواوی جەنگاوەری "من"ی شاعیر و بەکارهێنانی زمانێکی ناڕاستەوخۆ، پێگەی بانگەی چاودێریکردن و دادوەری دەدرێتە زیندەوەرە بچووکەکانی دەرەوەی مرۆڤایەتی.
٣- شاعیر بە سەرکەوتوویی تەکنیکی پوختکردنی زمان و پچڕانی هەنزمانی (وەک سەنەوەی کردارەکان و بەکارهێنانی خاڵبەندیی وەک سێ خاڵ) بەکاردێنێت. ئەم داماڵینە هەنزمانییە تەنیا شێوازێکی دەرەکی نییە، بەڵکو هاوتایە لەگەڵ ناوەڕۆکە فەلسەفییەکە کە بریتییە لە داڕزانی جەستەی مرۆڤ و تێکشکانی بوونی لە ناو کایە مۆدێرنەکاندا.
٤- هاوتەریبی لەگەڵ ئەدەبیاتی جیهانیدا: ئەم شیعرە لە سنووری دەقێکی لەکانی و کێچبەریی سادەوە دەردەچێت و خۆی دەگەیەنێتە ئاستی تیۆریە فەلسەفییەکانی "پووچگەرایی" و "نیهیلیزمی" هاوشێوەی کار جیهانییەکانی ئەلیێت، گۆتفرێد بەن و شیمبۆرسکا، کە تێیدا مەرگی مرۆڤ هیچ شۆڕشێک لە ناو سیستمی گەورەی سروشتدا دروست ناکات.
بەکورتی، "بەنی مرۆڤ" دەقێکی کورت، بەڵام خاوەن کێشکی قورسی فەلسەفییە، کە تێیدا زمان وەک چەقێکی سەر

بەکارهاتووە بۆ دامەزینی واقیع و نیشاندانی سەرگەردانیی مرۆڤی هاوچەرخ لە جیهانێکدا کە کات و شوێنی تێدا ترازاوە.
**کارزان ئەحمەد**
.....
سەرچاوە: پەگەی ئیلیکترۆنی (دەنگەکان) بەرواری ۹/ ۷/۲۰۲۰

---

# رەسوڵ حەمزاتۆف: دەستەکان سپێدان دەخۆشم دەکاو ئەوارانیش دەتەنگ.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

کاتی خۆی سەلانە سیقا – ی ڕۆژنامە نووس لە گۆڤارێکی (ئەدەبی ڕووسی) دا، دیمانەیەکی تایبەتی لەگەڵ شاعیری گەورەی داغستان (ڕەسوڵ حەمزاتۆف) ساز کردبوو، دیمانەکە بەچەندین زمان وەرگێڕدرا، من ئێستاکە هەمان ئەو دیمانەیەم ئامادە کردووە بۆ ئەوەی زیاتر ئاشنا بەدنیای ئەدەبی حەمزاتۆف بین.
سەلانە دەنووسێت :
کاتێ سەر بەماڵی ( ڕەسول حەمزاتۆف) ی شاعیری گەورەی قەوقاز لە(ماخا جکالا) دادەگری، دووچاری جۆرێك لەسەرسوڕمان دەبیت، لەبینینی تابلۆی نایاب و بەدەگمەن و قاپ و قاچاغی کۆن و چەند پەیکەرێکی جوان لەو پەیکەرانەی حەمزاتۆف لەکاتی سەردانیدا بۆ زۆر لەوڵاتانی جیهان لەگەڵ خۆیدا هێناویەتیەوەو ماڵەکەی پێ ڕازاندۆتەوە .
بەڵام وەك حەمزاتۆف گوتی: جوانیی و ڕەکوپێکی ماڵەکەم دەگەڕێتەوە بۆ (باتیمان) ـــ ی ژنەم، کەزۆوقێکی ئەجگار جوانی هەیە لەگەڵ ماڵدا.
کاتێکیش من و حەمزاتۆف بیرەکەوە گەشتیکی بچووکی ماڵەکەیمان دەکرد گوتی:
ئا لێرەدا کەمێك هەمم هەواسیبوو، زۆر سادەو ساکار بوون، کاتی

خەی ئەو هەمانە بەدەستی (ئیمام شامل حاجی مراد)ی باپیرە گەورەمانەوە بووە، بەڵام لە هەشتاکاندا ئەو رمانیان لە دزیم.
لەبەرایيدا زۆر خەمم بۆیان خوارد، بەڵام دواتر بۆم دەرکەوت کە خەم خواردن بۆ هەودێیە، چۆن ئەمڕۆ پۆیستییەکی ئەوتۆم پێیان نەماوە، ئەمڕۆ لەق لەق سپیەکان زۆتر لەوانە لەرەحم نزیکن.
بۆجگە لەوەش، خۆ ئەمە مانان ئەمڕۆکە لەزەمەنەکی دیکەدا دەژین، کە هەم تێیدا دەسەڵاتدارێ نەك ئافرەت ونیشتمان، کە ئەمە مانان جاران بەڵامانەوە هەموو شتێ بوو، ئیدی ئەوە زەمەنەو دەگۆڕێ ..
یەکەم پرسیار کە لەم پرسی گوتم : قەناغەکانی شیعر لای تۆ چۆن هەڵدەکوونەوە ؟
گوتی: من قەناغەکانی شیعر لای خەم بەسە جارە ژن دەشوبهێنم.
یەکەمیان: ژنەکی دە ڕەق و سەرکەش کە لەزەمەنی ستالین بچێ و لەبەزەیی پێدا هاتنەوە بەدەر بێت، بەڵام وەڵای ئەو دە ڕەقیەش هیشتا ژیان لەئامیزی دا ژیانەکی پڕ لەئارامی بێت.
دووهەمیان: ژنەکی سەرەست بێ ئازادییەکەی ، بەڵام سەزانیی، ئەوە لەو قەناغە دەچێت کە دەیژیینینەوە.
سەمیان: ئەو ژنەی ئەمە هەر هەموومان بەدوایدا وەین، من لەلای خەمەوە دەنییام کە دەیدەزمەوە، ئەمە ئاواتی منە، بۆیە لەقەسیدەی سەندوقی ڕەشدا ئەو بەدوا دا گەڕانم بەرووەنی دەردەکەوێت.
لەو قەسیدەیەدا هەموو ئەو نهێنیانەتان بۆ ئاشکرا دەبێت کە لەژیانی (ڕەسول حەمزاتۆف)دا هەیە، بەڵام لەوە دەنیا نیم ئایا خوێندەوارێ ڕووسەکان وەك پۆیست شیعرەکانی منییان خوێندەتەوە یان نا، چونکە لەو ڕۆژانەدا (کازلونسکی و کریستۆف) وەرگێڕی شیعرەکانم، ماڵئاوایی لە دنیادا کردو مردن، ئیدی لەگەڵ مردنی ئەوانیشدا، قوتابخانەی تەرجەمە پەکی کەوت، خۆ ئەگەر ئەو زاتانە نەبونایە، ئەوە کەس نێدەزانی(موستایا کریماو کایسینا کولیفاو ڕەسول حەمزاتۆف) کێن. پەم گوت:
وای دەخوێنمەوە کە ئەوە سەردەمی پێشووی خەتان ئەوێندە بەدە نەبێت، ئەگەرچی ئەوە چانستتان هەبووە لای دەسەڵات و پشتگیری کراون. چەندین دیاریتان پێ بەخشراوە، بە ملیۆنەها دانە لەکتێبەکانتان بەدیان زمان چاپ کراون . گوتی: گۆڕلووکی هەموو دەسەڵاتەکان بەسەر منەدا تێپەیوون .. لە سەردەمی ستالیندا ویستیان میدالی ستالین بدەنە من و باوکم، کە گەورەترین میدالی سڤیەت بوو، پێیان گوتم ستالین ریز لەنانی ئەوەی پێ خۆش، بەڵام باوکت تەمەنی74ساڵەو تۆش تەمەنت 28 ساڵە، بۆیە ستالین گوتوێتی دەبی خەڵاتەکە بدەینە حەمزاتۆفی باوك.
دوای ستالین من دەستەکی نزیکی برژنەف بووم، پێش ئەوەی ببێت بە

سکرتێری گشتی، لەو دەمەدا هەموو هەوڵەکم بۆ ئەوە بوو داهێنانی من نەوەستێ.
دەبێ بە راستی ئۆش بێم کە هەرگیز کەس منی ناچار نەکردووە، هەڵوێستێ بنوێنم خەم لێی رازی نەبم، بەڵکو شانازی بەهەر وشەیەك دەکەم کە بەدەست و پەنجەی ڕەسول حەمزاتەف نووسرابێت .
گوتم: ئەی ئێستا لەگەڵ دەسەڵات چۆنیت ؟
بە زەردەخەنەوە گوتی: دەسەڵات سپێدان دەخەشم دەکاو ئەوارانیش دێتەنگ
پارسان قسەم لەگەڵ (فلادمیر بۆتین) کرد و پێم گوت: جەنابی سەرۆك دەسەڵات و کۆنیسا لیك ماڕە کراون، من نازانم ئەمە لەنێوان هەموو ئەواندا لەکوێین ؟
لەوەڵامدا گوتی :
ئەسولی هاورێم نیگەران مەبە، دەسەڵات و کۆنیساو وشەکانی شیعری تەش هەر یەکەو لە بەیاننامە تایبەتیەکانی خەیانەوە دادەڕژێن .
لێم پرسی: ئەگەر حەمزاتەفی شاعیر ویستی هەر گەڵانکاریەیەك بکات لە کەوڵە دەست پێ دەکات؟
گوتی: دەمەوێت شتێ زۆدە کەم ئەویش ئەوەیە، کە دەبێ بەر لەهەموو شتێ پیاو داناو زانا بێت، هەوڵی ئەوە بدات پەیوەندیەکانی لەگەڵ ئافرەتدا ڕەك بخات.
بەڵام بە دراوسێیەتی، ئەوە دەبینن چۆن ئەوروپا ڕۆژ بەڕۆژ زیتر لەك نزیك دەبنەوەو یەك دەگرن، بەڵام کە لەئێمە بە پەڕشی شتەکی ئاوا لێم چەشنێیە ؟
ئەوەتا ئێمە لە(قەوقاز)دا لەژێر چەترەکی خوناویدا دەجەنگین، بە دەبێ جەرجیا لەئەرمینیاو شیشان لەئافارستا، لەکتر جیا ببنەوە؟!
جاران هەموو هەفتەیەك دەچووم جەرجیا، لەوشەوە دەچووم ئەرمینیا، لە هەموو شوینێ دنیایی و خۆشی میوان بوو، بەڵام ئێمەکە کەمەلێ سنوور دروست کراون و خاڵی پشکنین زۆر بووە، کەتو پەوەند هەیە، ئەمانە وەنەیەکی خوازراو نین.
گوتم: ئایا قەت ڕۆژ لەڕۆژان لەمسکۆ هەستتان بەوە کردووە کە ئەوە کەسەکی نامە بن؟
گوتی: جارەکییان پلیتی ترامم بزر کردبوو، کاتێ پشکنەری ترامەکە سەرکەوت و پرسیاری پلیتی لێ کردم، پێم گوت کە من پلیتەکەی خەمم بزر کردووە، ئافرەتەکی نەو ترامەکە بەدەنگەکی بەرز گوتی: جە نابی پشکنەر من ئەو پیاوە دناسم، بەوام پێ بکەن لەچەتەکانی قەفقاسە، بەچاوی خەم دیومە کە چەن خەڵك دەفەنە.
ئەوکات هەموو ترسان و بەو بوختانانە دەستگیریان کردم.
کاتێ چووم پلیسخانێ هیچ ناسنامەیەکم پێ نەبوو، داوام کرد

پەیوەندی بەکونسولخانەی داغستان بکەن لەمسکۆ، ئەوەبوو پەیوەندییان کردو ئازادییان کردم.
ئەوکات هەستم کرد کەمن لەوەتی خەمدا کەسکی نامەم.
گوتم : ئەوە بۆ ئافرەت و خۆشویستی ناسراون، کەچی لەماڵەکەی تەدا جگە لە ژن و کچ و نەوەکانت نابە کەسی تر نابینم ؟
بە زەردەخەنەیەکەوە گوتی:
کتێبکم بۆناوی ( دورگەی ئافرەتان ) هەیە، من هەر لەو دورگەیەدا ژیاوم و نامەوە ئەو دورگەیە بەجێ بهێڵم، بۆیە کاتێ گوێ بیستی ئەوە دەبووم کە شیوعیەکان دژیانگوت ئەی کرێکارانی جیهان یەکگرن ، منیش دروشمی خەم بەرز دەکردەوەو دەمگوت (ئەی ئاشقانی جیهان یەکگرن)
ئیدی با لەچاوی ئەو جوانانەوە بنەشین، فەرموون کاسکانتان پێ کەن ، کە دڵی ئەمە دوا کاسی من نابێت ..

سەرچاوە : ژمارە 648 ی حوار متمدن _ ندیم راوی

---

# چەسپاندنی ناجێگیری سیاسی کوردستان.. عوسمانی حاجی مارف

پەیوەندی نێوان هەولێر و بەغدا میراتێکی دوورودرێژی ناکۆکیان لەسەر داهات و نەوت و گاز و بودجە و هەزی چەکداری و بڕیاردەرایەتی کارگێری و سیاسی و یاسایی و دەستوری هەڵگرتووە.
زەرجار بۆئاشکرا دەبینین کە مووچەی دەبێتە مایەی دەڕاوکێ بە دیان هەزار خێزان، کە وەک هێبوارێک چاوەڕێی هاتنی بەسەلامەتی هەموو مانگێکی دەکرێت. هەرکاتێک تەواوی ناوچەکە رووبەرووی گەمانکاریە سیاسی و ئابوریە خراکان دەبێتەوە، ناکۆکی و کێشکانی نێوان بەغدا و هەولێر تووندتر و ئاڵۆزتر دەبنەوە.
لە دەخێکی ئەم جارە پەیوەندیە لەرزێک و ناجێگیریەدا، حکومەتی هەرێمی کوردستان هیچ کات بەدوای ئەوەدا نەبووە چۆن دەتوانێت دەستکەوتی بەرچاو و سەقامگیر بەدەست بهێنرێت، بەڵکو چۆن خەی دەپارێزێت و هێگری لە پەرەسەندنی قەیرانەکان بکرێت، بۆ ئەوەی بتەواوی ئیفلیج نەکرێت، یان بۆئاسایی لە جوڵەی ژیاندا لەناو زریانی پشێودا بێ بە وەڵام دەسوڕێننەوە. گرنگ ئەوەیە بەهەر

ڕگایەک بێت دەستکەوتەکی دارایی خێرا بەدەست بهێنن.
بە پێستی سەرکایەتی وەزیران لەساڵی ٢٠١٩وە مەسرور بارزانی دامەزرێنەرا، هەر لە سەرەتاوە لەبەرامبەر کەمەڵەک کێشە روبەروو بووەوە، کە لە ماوەی سەرکایەتیەکەیدا دروست نەبوبون، بەکو بەسادەیی بە ئامادەیی لەسەر مێزەکەی دانرابون، ئەم پرسانە لە گرژیە سیاسی و ئابوریەکانی ساڵانکەوەیە کە لە نەوان هەولێر و بەغدا سەرچاوەی گرتووە، هەروەها پرسەکانی دیکەی پەیوەست بە قەیران و نا جێگیری ئابوری و لاوازی خزمەتگوزاری و نالەباری ژێرخانی هەرێمی کوردستان و دوو ئیدارەیی و گەندەڵی فراوان، واقعیەتی پێکهاتەی خودی دامەزراوەکانی هەرێمی کوردستانە، مەسرور نەک نەیویست ئەوانە تێپەڕێنێت، بەڵکو بونی خێشی بەسەرەک وەزیران و مانەوەی وەک کاربەدەکەر بۆتە کێشەیەک و جێگای بەهیچ پرنسیپێکی حوکمداری شارستانی نەهێشتۆتەوە. تا ئێستاش وەک حکومەتێکی کاربەدەکەر و لە دۆخی چەقبەستوی پەیوەندی پارتی و یەکێتیدا، بەبگومانە دۆخی ژیان و گوزەرانی خەڵک، هەردوو حزب مامەڵە بە قەیرانە ناوخۆیی و پەیوەندیەکانی بەغداو هەولێرەوە دەکەن، لە دۆخێکی چاوەڕوانیادا خەیان و خەڵکیان ڕاگرتووە.
قەوارەی سیاسی هەرێم هەمیشە لە ناکۆکی و تەوانینی جیاواز و بەردەوامی کێشەکان سەبارەت بە بەڕێوەبردنی پرسە هەستیارەکان، کەمی نەهێناوە، دابەشبونی هەرێم بە زەنی زەرد و زەنی سەوز لە ناچاریدا هەمیشە مامەڵەی ئاستی هاوسانگی هێز و نفوزی سیاسیان بووە، زەرجار حکومەتەکانی هەرێم خەیان وەها دەبینی کە ناچار بوو بە کردەوەکانی هاوسەنگی سیاسیدا بڕوات و ڕێکەوتنێک پێکبهێنن و گرژیەکانیان بە دەورانێک رابگرن، بەڵام لە قەیرانێکی تردا هەمان لەژێکی گرژیەکان دەست پێدەکاتەوە. گەورەترین تاوانی عەقڵی سیاسی حزبەکانی کوردایەتی ئامادەنەبون و نەویستن و نەتوانینیانە بە ڕزگاربوون لە دەسەڵاتی دوو حزبی و هێزی میلیشیا و پاشکۆ بونیان بە لایەنێکی دەرەکی و دانەمزراندنی حکومەتێکی سەراسەریە لە تەواوی هەرێمدا.
کاتێک دوای شەری کەنداوی یەکەم، هێزەکانی پارتی و یەکێتی هاتنە ناو شارەکان و ناوچەی ئارام جێگیرکرا، چەکەکان بەدەنگ بون و فرەکە جەنگیەکان لە دوای بەهاری پێ لە گەژاوی ساڵی ١٩٩١ لە کوردستانی عێراق قیژەی خێیان وەستاند، خەڵکی کوردستان کە لە دەزەخی کۆچکی بەرفراوان بەرەو سنوورەکانی ئێران و تورکیا هەڵاتبون، پێیانوابوو کە لاپەڕەیەکی نوێی ژیان دەستی پێکردووە. هەمووان دۆخێش بوون بە ئاسەی دانیشتنی بەرەی هێزەکان، کە لەسەر مێز گفتوگۆیان لەگەڵ سەدام حسێندا کرد، زەرینەی خەڵک کەوتنە

وەهمی ئاوەی "خەباتی" ئەو هەزانە بەرهەمی هێناوە، دەسەڵاتی "خەبەردەوبەری" فراوانکاری ئامانجکانی و کۆتا لوتکەی هیوایە.
بەڵام لە جێنجاڵیی گەرمی سەزداری و خۆشحاڵی خەڵک بە دەربازبوون لە کابوسی ترس و بۆمب و کیمیاوی بۆعس و سەدام، ئاوە لەبیرکرا کە بگفتوگۆی حزبە ناسیۆنالستەکان و هێزی میلیشیا و دواتر جێگیرکردنی دەسەڵاتی سیاسیان، شڵەژان و بارگرژی و نائارامی و ناجێگیری سیاسی کۆتایی نایەت، بەڵکو تەنیا کاتێک کۆتایان دێت کە دەور و دەخاڵەتی راستەوخۆی خەڵک لەدەسەڵاتی سیاسیدا جێگەوتبێت.
دانوستانکانی بۆغدا لە ساڵی ١٩٩١ کە شاندی پارتی و یەکێتی بە ناوی "شڵەژان" و بەدواداچوون بە دانپێدانان بە ئەنفاڵەمی مامەڵەیان دەکرد و لە پشت دەرگا داخراوەکانەوە ئەنجام ئەدران، تیشکی دەخستە سەر بونی تەمومژێک لە ئایندەی کوردستان و نارەشنی لە چارەنوسی خەڵکی کوردستاندا، کە ئاکامەکەی لە ماوەی ئەم ٣٥ ساڵەی دەسەڵاتداریاندا چەندین کارەسات و بارگرانی دەخی ژیان کرانە دیاری بە خەڵک.
هەر لەسەرەتاوە پارتی و یەکێتی بەتەواوی تەرکیزیان لەسەر هەڵکاریی سنووردانەری خەبەردەوبەری خۆیان و دەستبەرکردنی دانپێدانانی سیاسی و دیاریکردنی چۆنیەتی جیاکردنەوەی دەسەڵاتی ئیداریان بوو، کە زۆر بەسادەیی و بە پڵەی رەسمیەتیاندا بە دابەشکردنی هەرێم بە دوو زۆن، باسێک و ئاراستەیەک لەسەر دەوڵەتداری بەهیچ جۆرێک لە بیر و کاریاندا نەبوو. ئەم شێوازەش گونجاوترین ڕێڕەوێک بو بە تاڵانی و دەستبەسەراگرتنی سەروەت و سامانی کوردستان و دابەشکردنی لە نێوان خۆیاندا، هەر بۆیە لەسەرەتاوە کەوتنە گیانی یەکترو چوار ساڵ خەڵکی کوردستانیان بە شێری ناوخۆ سەرقاڵ کرد، هاگی ئابڵۆقەدی قۆیران و قڕخکردنی دەسەڵات و دابەشکردنی هەرێم، ئەو هێچکۆ وێرانکارییە کە لە هەرێمی کوردستان جێبەجێ دەکرێت.
ئەم پێکهاتە کوشندەیی دەسەڵاتی سیاسی لە هەرێم و لە ساڵی ١٩٩١وە تەنیا هێوداوێکی تێپەڕ نەبوو کە بەهەی بارودۆخی ئەو ساتەوەختە ڕێکخرابێت، بەڵکو بەردی بناغە و مەدلی دەسەڵاتی ناسیۆنالستی کورد کە نە دەیەوێت و نەدەتوانێت لەوە زیاتر بەرهەم بهێنێت، هەرچەندە ماوەیەک لەژێر ناوی ئابوری سەربەخۆداو بەدیاریکراوی لەکاتی ریفراندەمدا بارزانی بانگەوازی بە جۆرێك لە دوورکەوتنەوە لە عێراق دەکرد، بەڵام دوای شکستهێنانی ریفراندەم و ئابوری سەربەخۆ، دوبارە گەڕاوە سەر ستراتیژی پاراستنی یەکگرتوویی عێراق.

لایەکی تروە وەک نەریتەکی سیاسیان، تەنها کەسانێک لە پستە سەرکی و باکاندا دادەزرێنن، کە ئەندامی بنەماڵەکیان و دەسەزی حزبەکەو سەرکی حزبەکیانە. لەوبارێوە کشە لە نوانیاندا دروست دەبێت، هەروەها سانە ملیانان دلار دچتە سەر حسابەکانیان. چونکە دانانی کەسی ناکارامە و گوایەڵ لە پستەکاندا کافیە بە ئەوەی دەخەکە ڕاگرن و بەهیچ جرەک بیر لەدامەزراندنی دەوڵەت و خواستەکانی خەڵک نەکرتەوە، تا سود لەو دەخە ناجگیرە وەرگرن، بە چسپاندنی گندەڵی و بازرگانی و قاجاخچتی و دەستبەسراگرتنی سروەت و سامانی کوردستان.
کارساتێکی گورەی هەرەمی کوردستان لەسرتاوە ئەوەیە، لە سانی ١٩٩٢ەوە، ئەم "ڕچکەی وەرانکارە" جێبەجێکراوە. لەبری ئەوەی پوەرکانی لەهاتوویی و شارزایی زانستی و کارگێڕی لە پەکردنەوەی پستە هەستیارەکاندا بە بنەما وەرگیرت بکو بپەی لایەنگری بنەماڵەیی و بەرژەوندی تسکی حزبی بەرەوپشچون،
بەردەوامیشی تا ئەوادەیەی کە وەک نەخشیەکی ساری بەسەر تەواوی دامەزراوەکانی پەکهاتەی حکومەتدا بەاوبتەوە، هیچ ئاسەیەک لەخودی پەکهاتەی ئەو سیستمەدا نەک گەانی تیا نابینرت، بکو ناتوانت چاکسازیش لە خەیدا قبوە بکات.
ئستا زیاتر لە جاران و هاوکاتی ئاوگاری ناوچەکە بتایبتی لە دەخی شاری ئەمریکا و ئیسرائیل لەبەرامبەر ئەراندا، دەخی هەرەم و سیستمی حوکمرانیەکەی لەژتر و ململانەکانی قوتر بتەوە، ڕکەوتنی پارتی و یەکتی سختر بووە، نا ئارامی فراوانترە، ئەم دەخە بە نیتی چاکی ئکتاری حزبەکان و دەسەاتدارەکان و ئپزیسیەنی بەرجوازی نە پاک دەکرتەوە و نە دتوانن ئاوگاربکەن. ئەوەی دتوانت ئەم دەخە بە حاتێکی ئرەنی بگەیەنت، نارزایتی و ڕاپرین و شارشێکە تەواوی دامودزگاکانی ئەم حکومەتە هەوشنت، ڕاپرینێک دەست پبکات کە دابینی دەور و دەخالتی راستەوخۆی خەڵک دابین بکات لە دەساتی سیاسیدا.

عوسمانی حاجی مارف

# مانفەستی دایك یان خوانەوە بەدەوری وشەدا؟!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بەشکی زۆر لە نووسەرانی کورد، نەیانکردووە بە نەریت، کە هەر کاتێك هەستیان کرد توانستە هزرییەکانیان بە هەی چوونە نێو تەمەنەوە، سست بووەوە شتێکی تازەیان بە گوتن و نووسین پێ نەماوە و ناتوانن داهێنانێکی تازە بکەن و شتێکی جیاوازتر لەوانەی پێشووتر هەزار جار گووتویانە بنووسن، ئیدی واز لە نووسین بێنن، بەڵکو تا پێیان بکرێت، لە ئامادەیی و هەبوونی لەشکرێك خوێنەری سادە و ساویلکە و بیر نەکەرەوە و ڕاگوزەر، دێن شتە کۆنەکانیان پاتە دەکەنەوە بە سەدان جار. لە کۆتایی هەفتاکاندا، شەرزاد حەسەن، وەك دیاردەیەکی جیاواز و ناوازە و دابەوا لە واقیعی سەردەمەکە دروست دەبێت و گەورە لە ستایلی چیەکنووسین دروست دەکات، بەڵام گرفتی ئەم نووسەرە لەوە دایە، لەو کاتەوە تاکو ئێستا دەقی بە هەندەك پرس و بابەتی پەروەردەیی و کۆمەڵایەتی گرتووە وناتوانێت شتێکی جیاوازتر لەوانە بڵێت و هەر لەو وەهمە دەژیت، کە ئەمە هەشتا لە کۆتایی هەفتاکانین نەك سەردەمی ژیری دەستکرد ! دواییین کتێبی ئەو ونووسەرم، بە ناوی مانفەستی دایك خوێندەوە، کە بە ڕاستی هیچ شتێکی نوێی تێدا نییە، دیسانەوە باسەکە حەسەن پەلیسی باوکی و قومارکانی و لێدانی دایك و خوشکەکانی و تەوانینی دواکەوتووانی گەرەکی کورانە لە پەنجاکاندا، کە هەریەك لە ئەمە سەدان جار ئەو بێت و باڵەڕی گوێ لێبووە! ئەم نووسەرە، لەو کتێبە بە ناو نوێیشیدا، هەمان ئەو باسانە دەگێڕێتەوە وەك خۆتەنکردن و ستەمی کچان بە دەست باوك و براکانیان و تێکەڵبوونی کوڕان و کچان لە زانکۆ و باوکسالاریی، کە ئەم پرسانە لە ئێستای کەمەگەی ئەمە سەد و هەشتا پلە گەڕاون و گەر نووسەرەکیش بەوای وابێت ئەمە هەشتا هەر وەهاین، دەبێ گومان لە خۆی و بەچوونەکانی بکات و دنیابێت لەوەی کە هەگبەکەی بەتاڵ بووە! لەم کتێبەدا، شەرزاد حەسەن بە جۆرێك باسی پیاو دەکات، وەك ئەوەی پیاوان هەموویان دەندە و بکوژ و خوێنمژ و پێتریاك و میللی بن. ئەم نووسەرە، هەموو پیاوان، لە چاوی حەسەن پەلیسی باوکی و هەموو ژنانیش بە ئێستاشەوە لە چاوی پلە زارەی دایکی دەبینێت، بە ئاگا لەوەی سەدان پیاو لە ئێستادا، بەدەستی ژنکانیان لەدان و

دەرکردن دەخۆن و شکۆیان دەشکێندرێت. واتا هاوکێشەکە پێچەوانە بە تەوە. ئەم قسە و بۆچوونە سواوانە، بەڵاستی مەدیان نەماوە و بەسەر چوون، ئەمە ئێستا لە سەدەم و ڕۆژگارێکی دیکە دەژین. من نموونەم لایە، کچێك باوکە هەژارەکەی ناچار کردووە، لە ماوەی چوارمانگدا، چوار ملیۆن دیناری بە لە ڕێکخستنی ددان و جوانکاری لووتی بدات ! کێشەی ئەم نووسەرە لەوە دایە، ناتوانێت خۆی نوێ بکاتەوە، شتی تازەو نوێ بڵێت، داهێنانی تازە بکات. خوێنەری کورد، بەشێك لە نووسەران بەتەوتەم و پیرەز دەکات، شوناسی نووسەر، بەر لە شوناسی دەق دەبینێت و ئەم نووسەرەش، چونکە پێشتر بە جیاوازییەوە هاتە نێو دنیای ئەدەبی ئەمە، ئیدی خۆش و خوێنەرانیشی هەر لەو خەیاڵە دەژین، کە ئێستاش سەردەمی گوێی ڕێشە، کە پەویست دەکات بە ئاگا بێنرێنەوە !

---

# دیوانی سەباح ڕەنجدەر – بەرگی سێیەم

بۆ خوێندنەوەی ئەم دیوانە کلیکی ئێرە بکەن..

SebahRenjderDewan-3Download

---

# لە ستایشکردنی خۆشەویستیی تووند.. ئاریان کەرکوکی

**کاتێک وەفاداری بە هەستکان دەبێتە کردەیەکی شڕشگێڕانە**

لە جیهانێکدا کە ناوەندکی بەهاکان تێیدا لەبین دەچن وبەرژەوەندی پشێنگی پەیوەندییە مرۆییەکانە، خۆشەویستی زەرجار وەک حاڵەتێکی کەیف وسەفا یان هەستکی کاتی سەیر دەکرێت کە لە بەرامبەر زریانی

گەندەیدا وشک دەبێت، بەڵام ئاستییەکە قورتر وتیژتر؛ خۆشەویستی لە سەردەمی گەندەیدا بژاردەیەکی نەرم نییە، بەڵکو "ئەرکێکی حەتمی" وکردەیەکی ئازانەی بەرگرییە. تاک لە ژینگەیەکی گەندەدا هەوڵێکی بەردەوام دەبێتەوە بۆ ئەوەی بکرێت بە تەنها ژمارەیەک لە هاوکێشەی قازانج وزیاندا، لێرەدا دیاریکراو وەفاداری بۆ خۆشەویستی - بۆ هەموو ئاستگەیی وبگەردییەکەیەوە- دەبێت بە هاوارێکی بێهاوتای سەربەخۆیی. چونکە هیچ شتێک وەک ئەوە گەندەیی تووشی ناکات کە مرۆڤێک هەبێت ئامادەی بکاتەوە هەستەکانی ببێت بە کاڵا، وئامادەی بکاتەوە گەرمیی سۆزی خۆی لە بازاڕی خواست وخستنەووودا بفرۆشێت، هەر وەک چۆن گابریێل گارسیا ماركیز لە ماندوبوونێکیدا "خۆشەویستی لە سەردەمی کۆلێرا" بەرجەستەی کردووە؛ کە خۆشەویستی وەک تەنها پەتایەک دەردەکەوێت کە لە بەرامبەر پەتای کوشندەی کۆلێرا نامرێت. چاوەڕوانیی "فلۆرێنتینۆ ئاریزا" بۆ مەعشووقەکەی بە زیاتر لە نیو سەدە لە جیهانێکدا کە پڕ لە گۆڕانکاری وگەندەیی کۆمەڵایەتی، بە مانای شۆشکێی بەدەنگ وجەختکردنەوەیەک بوو لەسەر ئەوەی کە خۆشەویستی پابەندی خشتەی کات یان بارودۆخی سەخت نابێت.

خۆشەویستی وەک ئەرکێکی حەتمی واتە ئەمە بەیار دەدەین مرۆڤ بین لە بارودۆخێکدا کە داوامان لە دەکات ببین بە ئامڕ. ئەمە پابەندبوونێکی ئازایانەیە بەرامبەر بە ئەوی تر وبەرامبەر بە خۆمان کە هەڕەشەمان لە هەقبوون وتێکشکاندن دەپارێزێت. کاتێک هەڕەشەگەورەترین لە ناو وێرانییەکی ئەخلاقیدا خۆشمان بوێت، ئەمە لە ئاستییەکە ئامانەکەین، بەڵکو تەوی کۆمەڵگەیەکی جیاواز دەچنین، کۆمەڵگەیەک کە ئارەزووکان نەیجوڵێنن، بەڵکو پەیوەندییە مرۆییە قوڵکان بیجوڵێنن. وەفاداری بە هاوبەشی ژیان لە سەختترین ساتەکاندا، ودەستگرتن بە خۆشەویستی وەک بەهایەکی هەڵها کە قابیلی سازشکردن نییە، باڵاترین شکۆی شکۆیە. خۆشەویستی تەنها ئاگەیاندنی هەست نییە، بەڵکو دەستەڵدانکی پڕ لە سۆز لە سەردەمکدا کە دەڵکان تێدا هەق بوون، ئەو هەوناکییە کزەیە کە بە دەستە لەرزەکانمان لە کوژانەوەی حەتمی دەپارێزین، ئەو توانایەیە کە بمێنێنەوە "ئەمە" - بە لاوازی وهەزەوە- لە بەرامبەر جیهانکدا کە دەیەوێت بیگۆڕین. خۆشەویستی تەنها دەرمانی دژە ژەهری خۆپەرستییە، وئەو قەڵایەیە کە بەهەز دەمێنێتەوە چەندە دەنگی ساختە بەرزتر بێت. بەڵێ خۆشەویستی تەنها هەست نییە، بەڵکو بەیارێکی بوونگەرایی مۆزن، وپیرۆزترین ئەرکە کە مرۆقایەتیمان بەسەرماندا دەیسەپێنێت، بە ئەوەی لە دەریاچەی گەندەیی دەوروبەرماندا نەخنکێین، وبە ئەوەی بەو ناوەکەی خەمانەوە

پابەند بین کە ناکەدرەت ونافرەشرەت. خۆشەویستی لە کەتایيدا تەنها ئەو کەردەيەيە کە دەيسەلمێنەت هەشتا زيندووين، وتوانای جيايکردنەوەی هەوناکی وتاريکيمان لەم جيهانە فراوانەدا لە دەست نەداوە.
کاتێک دەست بە خۆشەويستيەوە دەگرين، تەدەگەين بەچی شەکسپير "رەميە وجولێت"ـی بەو کەتايية ئازاربەخشە نووسی؛ ئەو بە ئەوە نەينووسی کە مردن بەرز بکاتەوە، بەڵکو بە ئەوەی پووچيی ئەو هەق وکينەية هەووت بکاتەوە کە کەمەگە گەندەکان دەيخنە سەر خەک، وبە ئەوەی بەسەر هاستيەکەدا هاوار بکات کە ئەو کەمەگەيەی خۆشەويستی لە پەناوی رق وکينەکانيدا دەکوژێت، تەنها بەياری لەناوچوونی خۆی دەدات. شەکسپير پێی دەگوتين کە خۆشەويستی "بەيارە" نەک چارەنووس، ودەستگرتن پەوەی لە بەرامبەر هاستيەکی زەردارداکردەيەکی هزگاريخوازی هاستەقينەية. ئەم وەفاداريية ئەو "پەتا تەنهايە"يە کە نامرێت، وەک گابريەل گارسيا ماركيز لە "خۆشەويستی لە سەردەمی کۆلێرا" بەرجەستەی کرد، کە تيايدا چاوەڕوانی بە چەندين دەيە بە کردەيەکی شەشگەهانە مايەوە کە بەرەنگاری پەتای گەندەڵی و کات دەبووەوە.

---

# با ئەمجارەش هەڵتان بکەم!..
## عەبدولڕەحمان فەرهادی

ئەڕە بيرم لە سياسەت و حوکمەانيی ژنەم داپلەسەنەرکان دەکردەوە، دوورە ئەدەب و هونەر، خەيانم بە خوێندنەژيی حوکمەانانی وەتان نەيشت، من زەرتر لەبارەی (زمان و ئەدەب) دەنووسم، کە پسپەريی خەيشم نيية، وەلە ئەم حەز و خولیا و عيشقەم بە زمانی کوردی، لە منداڵيەوە لەم جيا نەبووەتەوە، کاسيش لە خەم بە عاشقتری زمان و ئەدەبی کوردی نازانم. زەر جار لەبارەی زمان نووسيوم، هەموومان دەنيايين زمان بوونەوەرەکی زيندووە و بەردەوام لە گەڕان دايە، وشە هەن سەرهەڵدەدەن و هەن ماوەيەك دەمرن، کەچی دواتر زيندوو دەبنەوە، هەروەها وشە هەن تا هەتايە دەمرن و ناگەڕنەوە بەواری وەرد و نووسين. گەڕانکارييە زانستی و تەکنەلەجيیەکان کاريگەريی گەورەيان بەسەر زمانانەوە بووە! ئەگەر

زیندەگیی هەبێت، هیچ شتێك لە سروشت چەسپاو و نەگۆڕ نامێنێت.
لێرەدا دەمەوێ لە حوکمڕانانی وڵاتان بدوێم، حوکمڕانییش گۆڕانی
بەسەردا دێت، دەستەڵاتدارێ ملهوڕەکان چەندێ لە حوکم بەردەوام بن،
دواجار هەر دەبێ ڕۆژی دواییان بگات و خەڵك گۆڕانکاری ببینن و لە
دەست جەور و ستەم ڕزگاریان بێت، نموونەمان زۆر زۆرە، ئەگەر سەرنج
بدەینە مێژووی هاوچاخمان، دەبینین هەندێك ڕژێم و دەسەڵاتی
پاوانخواز توانیویانە تا ئێستا دەیان ساڵ بحوکمێنن، چونکە چەکی
دەستیان بریتی بووە لە سیاسەتی ئاگر و ئاسن و خوێنڕژی و
داپلۆسین و خەسپاندن و نەهێشتنی بیروڕا و ئازادییەکان. لەوانە
دەتوانین نموونەی کۆریای باکوور بهێنینەوە کە یەکەم جار کیم ئیل
سەنگ لە 1948 حوکمی گرتە دەست و لەوساوە تا ئێستا، ماوەی 75 ساڵ
نەوە و بنەماڵەی سەنگ، لەسەر تەختی حوکمڕانین و ئێستا کیم جۆن
ئونی نەوەی وی، لەسەر هەمان ڕێباز و ڕژێم بەو داخراوی و
دواکەوتووییەیە بردەوامە، هەروەها لە مێژووی هاوچاخی ئەمەدا
نموونەی دیکە هەن، نموونەیەکی تر لەو وڵاتانە کووبایە، ژێمی
کاسترۆ لە 1959 هاتە سەر حوکم و تا 2008 کە دەکاتە 49 ساڵ حوکمی
کرد و ئێستایش هەمان حوکم و ژێم لایەن ڕائوولی برای کاسترۆ هەر
بردەوامە، هەرچەندە گوایە خەی تەقاویت کردووە وەلێ هەمان حوکم و
ژێمە، بە پرسی وی هیچ ناکرێت و ڕائوول هەر بە مەرجەع و ڕەمزکی
مێژوویی ئەوە دادەنرێت، هەموو شت لەژێر دەستی خەیتی. لیبیایش بە
هەمان شێوە لایەن قەزافییەوە ماوەی 36 ساڵ بردەوام بوو، ژێمی
شایکانی ئێران هەروەتر، دیسانەوە ژێمی بەعسی عیراق کە دواتر
لایەن سەددامەوە ماوەی 35 ساڵ درێژەی هەبوو. هەموو ئەم نموونانە
ئەوە دەردەخەن کە ژێمە دیکتاتۆری و داپلۆسێنەرە دژە
دیموکراسییەت و سەرکوتکارانی ئازادییەکان بە تا هەتایە نامێنن،
ئەوانیش ڕۆژی ڕوخانیان چ زوو چ درەنگ دێ. ئەگەرچی دەسەڵات و
حوکمداری خەونکە فەرمانڕەوایان قەت پێند و وانە لە ئەزموونکانی
پێشتر وەرناگرن. زەرداران و ژێمکان قەت تەڕە پارە و ژن و
دەسەڵات نابن، خەونی گەورەشیان ماناوەی زەردارانە و زەبروزەنگ و
پێگەیاندن و دەسەڵاتمەندی بە نەوەی دوای نەوەیانە، وەلێ هەر
دواییان دێ، چ دواییەك؟ دەڵێن و تا هەتایە دەفن دەبن، دەڵێن
وەك شایکانی ئێران و سەددام و قەزافی و بەشار و بەعس، ئاو ئاو
دەڵێن و قەت نایانەوە بەر ڕەناکی. گەلان دەمێنن و چاوەنۆڕی ڕوخان
و نەمانی زەرداران و ژێمە داپلۆسێنەرکان دەکێن و منیش هەر
دەمەوێ خەم فکری سیاسەتوانی بکەم، بەڵام بەختونەوچەوانم نایەنێ و
فرەی ئەو شیرەم قەتوقەت لێناکەوێ، بۆیە ببوورن کە هیچی لە نازانم
و جارجارێ بەم وەڵنانە هەڵەتان دەکەم!

عەبدولڕەحمان فەرهادی

---

# دایک.. شیعری شورش عەزیز سورمە

دایک،
زەر زوو ڕەیشتیت،
وەک بەیانییەکی پڕاو
کە کاتێکی نەبوو ببێتە ڕۆژ.
لە بەدەنگیدا ئازارت چێشت،
بەو هەزەی تەنها دایکان دەزانن،
ژیانت بە دەستەوە گرتبوو،
تەنانەت کاتێک ژیان ئازاری هەبوو.
من بچووک بووم،
و تێنەگەیشتم بۆچی جیهان ئەوەندە داوای لێکردوویت.
ئێستا دەزانم:
تە ئەو کەسە بوویت کە هەموو کەسێکت پاراست،
تە ئەو کەسە بوویت کە ئەو قورسایەت هەڵگرت کە کەس نەیبینی.
هەموو ڕۆژێک بیرت دەکەم،
لەو ئاماژەیەی کە نایکەم،
لەو وشەیەی کە ناڵێم،
لەو زەردەخەنەیەی کە بەدوایدا دەگەڕێم و نایدەزمەوە.
بڕیام کاتێک چاوەکانم دادەخەم،
هێشتا هەست دەکەم لە تەنیشتمەوە دەڕیت،
ڕووناکی وەک نوێژێک،
وەک شاخێک بەهێز.
تە بە گەنجی نەمردی، دایک.
تە لەناو مندا گەنج مایتەوە،
لە هەموو کارێکدا کە دەیکەم،
لە هەموو چاکەیەکدا هەوێی دروستکردنی دەدەم.
وە تا ئەو کاتەی تەم لەبیرە،
تا ئەو کاتەی ناوت بهێنم،
تا ئەو کاتەی لە دەمدا تە هەڵدەگرم،
تە بەردەوام دەبیت لە ژیان.

شورش عزیز سورم